

Journal of Bhuwanishankar (JoBS)

A Peer Reviewed Research Journal

ISSN: 2961-1938 (Print), 2961-1946 (Online)

दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना

पदमप्रसाद अर्याल*

Received: May 11, 2022 Accepted: July, 15, 2022

सार

प्रस्तुत आलेख दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएको छ। तुलनात्मक अध्ययनका लागि नवीन तथा स्पष्ट सैद्धान्तिक पर्याधारको अभावमा मूलतः विद्वान्हरूका परम्परित नेपाली व्याकरणानुसार शब्दले गर्ने कार्यका आधारमा उक्त दुई भाषाका शब्दवर्गलाई तालिकीकरणका माध्यमबाट आलेखन गरिएको छ। पदवर्गभित्रका नाम, सर्वनाम, विशेषण, अव्यय, निपात र क्रियावर्ग र यसका भेदोपभेदको पनि तुलना गरिएको छ। यसका साथै क्षेत्रीय अध्ययन गरी प्राप्त प्राथमिक सामग्रीहरूलाई वर्गीकरण गर्न र अन्य आवश्यक ज्ञानका लागि पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग पनि गरिएको छ। यस आलेखको प्राविधिक कार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्न एपिए सातौँ संस्करणका प्रावधानलाई यथाशक्य उपयोग गरिएको छ। नेपाल विभिन्न जातजातिको सङ्गमस्थल हो। नेपालका प्रमाणित भाषा १२३ छन् भने भाषा-आयोगले नयाँ आठ वटा भाषाहरूको सूची प्रकाशित गरेको छ। दुवैलाई जोड्दा नेपालमा १३१ भाषा अस्तित्वमा छन्। यीमध्ये दनुवार जाति र यसको भाषा पनि एक राष्ट्रिय भाषा हो। दनुवारी भाषी नेपालका सातै प्रदेशमा छरिएर बसेका भए पनि यिनको मुख्य उद्गम स्थल र अधिक सङ्ख्यामा बसोबासचाहिँ वाग्मती प्रदेशमा नै भएको तथ्याङ्क प्राप्त छ। दनुवारी र नेपाली यी दुई भाषाका शब्दवर्गको तुलना गर्न सैद्धान्तिक आधारको आवश्यक पर्छ तर भाषाको तुलना गर्ने ठोस प्रकारको सैद्धान्तिक आधारको अभाव भएको हुँदा मूलतः परम्परित व्याकरण र आंशिक रूपमा तालिकीकरणका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ। परम्परागत व्याकरणको शब्दवर्गको सैद्धान्तिक आधारमा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गलाई तुलना गरिएको छ। दनुवारी भाषाका नाम वर्ग र विभिन्न उपवर्गमा अन्य भाषाको बढी मात्रामा प्रभाव परेको छ तथापि यो भाषा शब्दभण्डारका दृष्टिले निकै सबल छ। नातागोता, शरीरका विभिन्न अङ्ग, लुगाफाटा गरगहना, रोग, कृषिसँग सम्बन्धित शब्दहरू, नेपाली भाषासँग सम्बन्धित शब्दहरू, बोटविस्वा, कीटपतङ्ग, घरेलु सामग्री, पशुपंक्षी र खानेकुरा आदिका नाम शब्द सबै प्रकारका शब्दहरू प्रशस्त मात्रामा रहेको पाइएको छ। उक्त किसिमका शब्दहरू नेपाली निकटवर्ती भाषासँग पूर्ण भिन्नता, आंशिक समानता र पूर्ण समानता तिनै किसिमका समानता भएको कुराको निरूपण गरिएको छ। दनुवारी भाषा पनि नेपाली भाषाको तीव्र प्रभावमा रहेको स्थिति छ। नयाँ पुस्ताले लिइरहेको आधुनिक शिक्षा, बसाइँ सराइ, सञ्चार माध्यम मातृभाषाको प्रयोगमा कमी आदि कारणले यो भाषाले मूलतः नेपाली भाषाकै प्रभाव र स्वभाषेतर प्रयोगका कारणले आफ्नो मौलिकपन दिनानुदिन गुमाइरहेको छ।

शब्दबीज: अङ्कन, आलेख, निरूपण, भाषापरिवार, वर्गीकरण, स्वभाषेतर

१. विषयपरिचय

प्रस्तुत आलेख दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनामा केन्द्रित रहेको छ। यी दुई भाषाको शब्दवर्गको तुलना गर्नुपूर्व गृहीत शीर्षकमा रहेका दनुवारी र नेपाली भाषाका सम्बन्धमा परिचय दिनु आवश्यक ठानिएको छ। दनुवार जाति नेपालमा अल्पसङ्ख्यक जातिमा नै पर्दछ। यो जाति २०६८ सालको जनगणनाको तथ्याङ्कानुसार

* पदमप्रसाद अर्याल भुवानीशंकर बहुमुखी कलेज, खैरहनी, चितवनका नेपाली विषयका सहायक प्राध्यापक हुनुहुन्छ।

८४,११५ सङ्ख्यामा रहेको छ । २०७८ जनगणनाको प्रारम्भिक अवस्थाको मात्र तथ्याङ्क प्रकाशित भएको छ । दुई पहाडका बिचको समथर भू-भागलाई 'दून' भनिन्छ । दुनमा बसोबास गर्ने भएकोले दनुवार शब्दको प्रयोग गरिएको हो । पहाडका खोंच र प्राय : भित्री मधेशमा बसोबास गर्दै आएको हुँदा दनुवार जाति बनेका हुन् । भाषा भन्नाले विचार विनिमयको साधन हो । दनुवार जातिले बोल्ने भाषालाई दनुवारी भाषा भनिन्छ । नेपाली भाषा नेपालीहरूको साभा सम्पर्कको भाषा हो । शब्दहरू अनेकौँ वर्गका हुन्छन् । यिनको वर्गीकरण अर्थ, रूप र कार्यका आधारमा हुन्छ । व्याकरणात्मक दृष्टिले अर्थभन्दा रूप र रूपभन्दा कार्यका आधारमा गरिएको वर्गीकरणलाई उपयुक्त मानिन्छ । वर्ग भन्नाले मुख्यतया नाम, सर्वनाम, विशेषण, अव्यय र क्रियापद पर्दछन् ।

नेपालमा बोलिने कतिपय भाषाहरू अस्तित्वविहीन बन्न पुगेका छन् । कतिपय भाषाहरूको व्याकरण र साहित्यको विकाससमेत भएको अवस्थामा नेपालमा बोलिने दनुवारी भाषाको प्रयोग गर्नेको सङ्ख्या दयनीय अवस्थामा रहेको छ । अतः दनुवारी भाषाको स्थलगत अध्ययनबाट हासोन्मुख अवस्थामा रहेको यस भाषाका शब्दवर्गभिन्न पर्ने शब्दहरू सङ्कलन गरी तिनको पदवर्गीकरणका आधारमा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग तुलना गरेर यी दुई भाषाबीच शब्दवर्गमा देखा परेका समानता –असमानतालाई देखाउनु नै यसको समस्या हो र समस्यासँग सम्बन्धित शोध प्रश्नमा केन्द्रित भई समस्याको समाधानका साथै राष्ट्रिय भाषा दनुवारीको संरक्षण, संबर्द्धनको कार्यमा एउटा ईटा थप्नु यस आलेखको मुख्य उद्देश्य हो । दनुवार जातिको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र भाषिक अध्ययन गरिएको पाइए पनि दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययन गरी आलेख प्रकाशन नगरिएको हुँदा प्रस्तुत आलेख रौतहट जिल्लाको चन्द्रनिगाहपुरको गैंडाटार क्षेत्र र चितवनको राप्ती नगरपालिका भण्डारा पिप्लेका दनुवारहरूले बोल्ने दनुवारी भाषालाई केन्द्रविन्दु मानी तयार पारिएको छ । यस ठाउँमा बोलिने दनुवारी भाषा र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको सापेक्षतामा दनुवारी भाषाका विभिन्न पदवर्गगत शब्दहरूको सङ्कलन गरी तालिकीकरणका माध्यमबाट तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्नु, दनुवारी नेपाली भाषाका अन्य कुनै पनि एकाइगत संरचनाको अध्ययन नगर्नु यस आलेखको सीमा रहेको छ । नेपालमा बोलिने दनुवारी भाषा लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको भाषा हो । नयाँ पिँढीका युवायुवतीहरू नेपालीलगायत अन्य भाषाको प्रभावले गर्दा आफ्नो मातृभाषा शुद्धसँग बोल्न र लेख्न सक्दैनन् । अतः प्रस्तुत आलेखमा दनुवारी भाषाका विभिन्न क्षेत्रका सबै वर्गका शब्दहरूको सङ्कलन र नेपाली भाषाका पदवर्गसँग यस भाषाको तुलना गरी तुलनाबाट परेको प्रभावको निरूपण गरिएको छ । यस कार्यबाट लोप हुन लागेका शब्दहरूको जगेर्ना हुनुका साथै शब्दकोशको निर्माणमा सहयोग भई भाषिक विशिष्टताको अङ्कन गर्न पनि सहयोग पुग्ने भएको हुँदा यस आलेखनको महत्त्व रहेको छ ।

२. समस्याकथन

प्रस्तुत अध्ययन दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना शीर्षकमा आधारित भएर अध्ययन गरिएको छ र यो नै यस अध्ययनको मूल समस्या हो । उक्त भाषाका शब्दवर्गबिच केकस्ता समानता र भिन्नता देखिएका छन् र दनुवारी भाषाको स्वरूप कस्तो छ तथा यसका मौलिक शब्दहरू केकस्ता छन् नेपाली भाषाका शब्दवर्ग र तिनका उपवर्गहरूसँग दनुवारी भाषाको तुल्यताको अवस्था केकस्तो रहेको छ जस्ता खास समस्यासँग सम्बन्धित शोधप्रश्नहरू यसप्रकार छन् :

- (क) दनुवारी भाषाका शब्दवर्ग र यसका उपवर्गको केकस्तो अवस्था छ ?
- (ख) यसका मौलिक शब्दहरू केकस्ता छन् ?

(ग) नेपाली भाषाका शब्दवर्ग र यसका उपवर्गहरूसँग दनुवारी भाषाका शब्दवर्ग र उपवर्गले के-कति समानता र भिन्नता राख्छन् ?

उपर्युक्त समस्याकथनमा आएका शोध प्रश्नहरूको समाधान गर्नु नै यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

३. सैद्धान्तिक पर्याधार

नेपाली र नेपालका अन्य भाषाका बिच तुलनात्मक अध्ययन कहिलेदेखि कसरी कुन सैद्धान्तिक आधारमा कसले सुरु गर्‍यो भन्ने कुरा किटान गर्न निकै कठिन देखिन्छ । सर रात्फले टर्नरले सन् १९२० देखि नेपाली भाषामा लेख्न थालेका हुन् । उनले सन् १९३१ मा आएर *नेपाली भाषाको तुलनात्मक र व्युत्पत्तिमूलक कोश* "A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Languages" तयार पारेका छन् (बन्धु, २०५३, पृ. २४)। नेपाली र दनुवारी भाषामा प्रशस्तै साभ्ना इण्डोआर्यन भाषाका विशेषताहरू पाइन्छन्, तर नेपाली भाषाको जस्तो व्यवस्थित व्याकरण दनुवारी भाषामा कमै मात्रामा रहेको छ (क्युलर र क्लाउस पिटर, सन् १९७७, भूमिका) ...while it is true that Danuwar and Nepali share many common Indo-Aryan features, it is also true that Danuwar Rai possesses grammatical features that can hardly qualify as corruptions of Nepali's grammatical features. (क्युलर र क्लाउस पिटर, १९७४, पृ. १) क्लाउस पिटर क्युलर र बालकृष्ण राईको संयुक्त रूपमा नेपाली र दनुवारी भाषाको शब्दावली तयार गरिएको छ । हिरामणि शर्माले बोटे र दनुवारी भाषाका केही शब्दहरूको तुलना गरेको पाइन्छ । *नेपाली भाषा परिचय*मा देवीप्रसाद गौतमले दनुवारको बसोबासबारे उल्लेख गरेका छन् । भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलले *राष्ट्रभाषा* नामक किताबमा दनुवारी भाषालाई भारोपेली परिवारको प्राकृत उपशाखाअन्तर्गत नेपालवर्गमा राखेका छन्। पदमप्रसाद अर्यालले दनुवार जातिको परिचय र शब्दहरूको सङ्कलन गरी नेपाली भाषाका शब्दहरूसँग सामान्य तुलना गरेका छन् । उच्च ज्ञान तुलनाबाट गर्न सकिन्छ र तुलनामा नै टिक्दछ । मानव बुद्धिको सुरु नै तुलनाबाट हुन्छ (अधिकारी, २०६६, पृ. १)। गुण, मान, आकार, आदिका दृष्टिले एकभन्दा बढी वस्तुमा पाइने समानता, असमानता र आंशिक समानताको परीक्षण गर्ने काम नै तुलना हो । तुलना गर्ने विभिन्न विधि र पद्धति वा सैद्धान्तिक आधारको आवश्यकता पर्छ । साहित्य संस्कृति र राजनीतिको विभिन्न कालखण्डको तुलनात्मक अध्ययन भए पनि नेपालमा ठोस रूपमा तुलनात्मक सिद्धान्तको प्रतिपादन भएको देखिदैन (अधिकारी, २०६६, पृ. १)। एकभन्दा बढी अक्षर मिली बनेको र स्वतन्त्ररूपमा प्रयोग हुनसक्ने अर्थयुक्त भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । शब्द र पदमा सूक्ष्म भिन्नता भए पनि सामान्यतया नेपालीमा पर्यायवाचीका रूपमा नै लिइएको छ । एउटै भाषा परिवारका भाषाका बिचमा तुलना गर्न खास सैद्धान्तिक मानक आधारलाई आत्मसात् गर्नुपर्ने भएको हुँदा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना गर्ने यस कार्यमा समाज भाषाविज्ञानको नवीनतम ठोस सिद्धान्त नभएकोले नेपाली विद्वान्का मूलतः परम्परागत भाषा व्याकरणग्रन्थलाई आधार मानिएको छ । सोमनाथ सिग्दालले *मध्यचन्द्रिकामा* विकारी र अविकारी गरी दुई वर्गमा विभाजन गरेका छन् । हेमाङ्गराज अधिकारीले शब्दको वर्गीकरण अर्थ, रूप र कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरेका छन् । कार्यका आधारमा नाम, क्रिया र अव्यय वर्ग मानेका छन् । रूपका आधारमा विकारी र अविकारी, कोशीय आधारमा नाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, संरचनात्मक आधारमा सर्वनाम, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधकलाई मानेका छन् । कृष्णप्रसाद पराजुलीले नामिक पद, क्रियापद र अव्यय पद गरी मुख्यतया पाँच भागमा विभाजन गरेका छन् । डि.पि. भट्टराई प्रकाशले पनि व्याकरणात्मक कार्यका आधारमा नामिक पदभिन्न नाम, सर्वनाम, विशेषण

र क्रियावर्ग अविकारी अव्ययभिन्न क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात भनी शब्दवर्गका भेदोपभेद देखाएका छन् । त्यसै गरी कृष्णहरि बराल, नेत्र एटमले पनि शब्दवर्गलाई मुख्यतया पाँच वर्गमा नै विभाजन गरेका छन् । मोहनराज शर्माले पनि शब्दको वर्गीकरण स्रोत, व्युत्पत्ति, रचना कार्य र अर्थ गरी पाँच प्रकारमा विभाजन गरेका छन् । उक्त उपलब्ध मानक नेपाली व्याकरणग्रन्थलाई अध्ययन गरी परम्परागत व्याकरणमा नाम वर्गलाई पाँच प्रकारमा विभाजन गरिएको छ । यिनै मुख्य भेद र यिनका उपभेदसमेतलाई सैद्धान्तिक आधार मानी दनुवारी र नेपाली भाषाका वर्गको तुलना गरिएको छ ।

४. शोधविधि

४.१. सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत लघुअनुसन्धान मूलतः रौतहट जिल्लाको चन्द्रनिगाहपुर नगरपालिकाको गैंडाटार तथा चितवन जिल्लाको राप्ती गैंड्यौली पिप्लेमा बसोबास गर्ने दनुवारी भाषाका उपयुक्त सूचक चयन गरी अन्तर्वार्ता, प्रश्नोत्तर, शोधपुछ, र छलफल विधिबाट सामग्रीसङ्कलन गरिएको छ ।

४.२ विश्लेषणविधि

क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरी सङ्कलित प्राथमिक सामग्रीलाई व्यवस्थित रूप दिई लेखन कार्य गर्न पुस्तकालय विधिका माध्यमबाट द्वितीयक स्रोतको पनि आंशिक रूपमा प्रयोग गरिएको छ । त्यसै गरी अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षलाई वर्णनात्मक र तुलनात्मक पद्धतिका आधारमा तालिकाका माध्यमबाट देवनागरी लिपिमा लिपिवद्ध गरिएको छ ।

५. साम्य र वैषम्यका आधारमा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको विश्लेषण

कुनै पनि भाषाको अभिव्यक्ति क्षमता त्यसका शब्दभण्डारको सक्षमतामा निर्भर रहन्छ । शब्दभण्डार भाषामा प्रयोग भएका, जनजिब्रोमा भिजेका, रतिएका र लेखिएका शब्दहरूकै समष्टि हो । विश्वका हरेक जातिका भाषिक प्रयोगमा त्यस भाषाका शब्दवर्गको महत्त्वपूर्ण स्थान हुन्छ । कुनै पनि भाषाको सञ्चार सामर्थ्यको मापन गर्ने मूल आधार पनि शब्दस्रोत नै हो । शब्द सम्पन्नताले नै भाषालाई जीवन्त बनाउँछ । दनुवारी भाषा पनि नेपालका दनुवारी जातिले बोल्ने भाषा हो । यस भाषाका मौलिक तथा निजी शब्दहरू प्रशस्त छन् तर अन्य भाषाको प्रयोग र प्रभावले दनुवारी भाषाको प्रयोगमा हास आइरहेको स्थिति छ । नयाँ पुस्तामा अन्य भाषाको प्रयोगको आधिक्यले जकडिएको दनुवारी भाषाका शब्दवर्गलाई नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

५.१ नामवर्गको तुलना

कुनै पनि भाषाको अभिव्यक्ति क्षमता यसको शब्दभण्डारको सक्षमतामा निर्भर रहन्छ । विश्वका हरेक जातिका भाषिक प्रयोगमा त्यस भाषाका शब्दवर्गको महत्त्वपूर्ण स्थान हुन्छ । कुनै पनि भाषाको सञ्चारसामर्थ्यको मापन गर्ने मूल आधार पनि शब्द भण्डार नै हो । शब्दवर्गको सम्पन्नता र अर्थ बोक्ने क्षमताले भाषालाई जिउँदो बनाउँछ । अतः आफ्नै मौलिक तथा निजी शब्दहरूले सम्पन्न तर नेपाली लगायत अन्य भाषाको प्रभावले प्रयोगमा हास र स्वभाषेतर प्रयोगको आधिक्यले जकडिएको दनुवारी भाषाका शब्दवर्गलाई नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग तुलना शब्दकोशीय आधारमा तालिकीकरण र सामान्य विश्लेषणका आधारमा यस आलेखमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

५.१.१ व्यक्तिवाचक नाम

कुनै एक विशेष व्यक्ति, वस्तु अथवा ठाउँलाई जनाउने शब्द व्यक्तिवाचक नाम हो । दनुवारी भाषामा पनि आफ्नै किसिमका तर नेपालीमा मिल्दाजुल्दा व्यक्तिवाचक नाम शब्दहरू पाइन्छन् । जस्तै: आइते, सोमबारे, लालबाबु, रामायन, महाभारत, पुरान, गीता, हर्साही, पौराही, औराही, घैलफोरा, भलुवाइ, दुदौली निपनिया इत्यादि ।

५.१.२ जातिवाचक नाम

एउटै प्रकार वा जातका सबैलाई जनाउने शब्द जातिवाचक नाम हो । दनुवारी भाषाका जातिवाचक नामहरू पनि छन् ती हुन् –मानुख (मानिस), माछ (माछा), चिउँटी (कमिला), मामी (माइजू), माइजु (भाउजू), चारी (गंड्यौला) चिंच (छुचुन्द्रो), चिलहु (चिल) बनकर (बाँदर) भ्यारुल्ली, (चमेरो) मधु (मौरी) आदि शब्दहरू दनुवारी भाषाका जातिवाचक नाम शब्द हुन् ।

५.१.३ समूहवाचक नाम

व्यक्ति वा वस्तुको समुदायलाई जनाउने शब्द समूहवाचक नाम हो । दनुवारी भाषामा धेरै जनाउने बहुत्रा शब्द जोडिएर मात्र समूहवाचक नाम बनेको देखिएको छ । जस्तै बहुत्रा मानुख (मानिसको हुल) बहुत्रा चिउँटी (कमिलाको ताँती) बहुत्रा छागर (बाखाको बथान), यस किसिमका समूहवाचक नामशब्द दनुवारी भाषामा रहेका छन् ।

५.१.४ द्रव्यवाचक नाम

नापन वा तौलन मात्र सकिने गणना गर्न नसकिने पदार्थलाई बुझाउने शब्दहरू यसभित्र पर्दछन् । दनुवारी भाषामा लोह (फलाम) सोन (सुन) चाँरी (चाँदी) मोती, हिरा, मोर (माड) मासाला (मसला) दुर् (दूध) भोर (भोल), चाउर (चामल) मास(मासु) पिठा (रोटी)

५.१.५ भाववाचक नाम

व्यक्ति वा वस्तुको गुण, धर्म, दशा वा व्यापारलाई जनाउने शब्दहरूलाई भाववाचक नाम शब्द भनिन्छ । दनुवारी भाषामा निन (निद्रा) भ्ररा (भ्रगडा) घिन (घृणा) दया, माया, कमजोर, जस्ता शब्दहरू भाववाचक शब्द हुन् । माथिको तुलना परम्परागत व्याकरणका आधारमा गरिएको हो । भाषावैज्ञानिक वा आधुनिक व्याकरणका सङ्ख्येय, असङ्ख्येय, गणनीय, अगणनीय, मानवीय, मानवेतर, सजीव निर्जीव, मूर्त र अमूर्तका आधारमा पनि दनुवारी र नेपाली दुबैमा अध्ययन गर्न सकिन्छ । नेपालीमा नामलाई खुल्ला वर्गमा राखिएको छ तर दनुवारीमा त्यस्तो स्थिति देखिँदैन । दनुवारी भाषामा समूहवाची नाम शब्दको न्यूनता पाइन्छ । दनुवारी भाषामा नेपाली भाषाका नामको प्रयोग अत्यधिक मात्रामा बढ्दै गएको र यी दुई भाषाका नाम शब्दमा आंशिक असमानता रहेको स्थिति अध्ययनबाट अवगत हुन्छ । दनुवारी र नेपाली भाषाका असमान शब्दहरूलाई तलको तालिकाबाट पनि अभ्र स्पष्ट रूपमा तुलना गर्न सकिन्छ :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
आजिबाज्या	हजुरबा	कका	काका

छाउरालोक	छोराछोरी	दोपारान	दम्पति
भाट	भिनाजु	खरियान	खलो
गरी	गाढा	जुतुहोरा	जोतारो
फार	फाली	रुखानी	राँबो
अन्धने	अर्चल	तरुल	आरु
कुमानी	कुकुर डाइनो	गिन्यारी	गिँदेरी
घुघु	ढुकुर	चारी	गँड्यौला
बनकर	बाँदर	बिलाउरी	बिरालो
अग्यान	अगेनु	खड्रा	भाडु
खँरखँरा	खडकुँडो	जार	माछा मार्ने जाल
बेरी	भकारी	काँरा	केराको कोसा
केरी	मकैको ठेट्ना	मज्मी	खाजा
पिठा	रोटी	ढिँरो	ढिँडो
आँर्	अण्डकोष	आँटी	आन्द्रो
केरुनी	कुहिनु	गोर्नी	नाइटो
कर्जी	कलेजो	चमौटी	चेप्टे सुन
बसलाका	भुम्का	छता	छाता

स्रोत : जितेन्द्र राई दनुवार, चन्द्रनिगाहपुर ३ रौतहट ।

५.२ सर्वनामवर्गको तुलना

नाम वा नामपदावलीको पुनरुक्ति रोक्न सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । दनुवारी भाषामा पनि सर्वनाम शब्दहरू पाइन्छन्, जस्तै :हम (म) तुँइ(तँ, तिमी, तपाईं, हजुर) हमरसिया(हामीहरू, उ(ऊ त्यो) ओरसिया (तिनीहरू/उनीहरू) आदि । नेपालीमा सर्वनामका विभिन्न भेदोपभेद भएभैं दनुवारी भाषाका पनि सर्वनामका निम्नानुसार भेदहरू रहेका छन् :

५.२.१ पुरुषवाचक सर्वनाम

पुरुष वा व्यक्तिलाई जनाउने सर्वनाम व्यक्तिवाचक सर्वनाम हुन् यी निम्न प्रकारका छन् :

(क) प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम

एक वचनन

दनुवारी   नेपाली

हम्   म

हमर   मेरो

हम्   मैले

बहुवचन

दनुवारी   नेपाली

महरसिया   हामीहरू

हमरसँग   हामीसँग

हमरसिया   हामीहरूले

माथिको तुलनाबाट दनुवारी भाषामा हम् सर्वनामले म को प्रतिनिधित्व गर्दछ । हमरसियाले बहुवचनको हामी र

हामीहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछ । हमूले मैलेको प्रतिनिधित्व तथा हमरसियाले हामीहरूलेको प्रतिनिधित्व पनि गरेको देखिन्छ ।(ख) द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम

श्रोताको सन्दर्भलाई जनाउने द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम शब्द पनि दनुवारी भाषामा निम्नानुसार पाइन्छन् :

एक वचन		बहुवचन	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
तुईं	तैं, तिमी, तपाईं	तोहरसिया	तिमीहरू, तपाईंहरू
तोहर	तेरो	तोहरसिक	तिमीहरूको, तपाईंहरूको

दनुवारी भाषाको तुईं र तोहरसियाले नेपालीको तैं, तिमी, तिमीहरू र तपाईंहरूको काम गरेको पाइन्छ ।

(ग) तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम

प्रेषक र प्रापकबाहेक अन्य तेस्रो व्यक्तिलाई बुझाउने तृतीय पुरुषवाचक सर्वनाम दनुवारी भाषामा पनि निम्नानुसार प्रयोग भएको पाइन्छ :

एक वचन		बहुवचन	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
उ	त्यो	ओकरसिया	तिनीहरू
उ	ऊ	ओकरसिया	उनीहरू
यि	यो, यी	एकरसियायिनीहरू	

दनुवारी भाषामा प्रयोग हुने सर्वनाम यी, उ, र उ ले नेपाली भाषाको एक वचनमा प्रयोग हुने यो, ऊ र त्यो को प्रतिनिधित्व गर्दछन् । दनुवारी भाषाको एकरसिया र ओकरसियाले क्रमशः नेपाली भाषाको तृतीय पुरुषवाचक सर्वनामको बहुवचनमा प्रयोग हुने यिनीहरू, तिनीहरू र उनीहरूको स्थानमा प्रयोग हुने गरेको भेटिन्छ । नेपालीमाभैँ दनुवारी भाषामा सर्वनामको सन्दर्भमा लिङ्गभेद छैन ।

५.२.२ दर्शकवाचक सर्वनाम

नजिक वा टाढाका व्यक्ति वा वस्तुलाई तोकेर बताउने दर्शकवाचक सर्वनाम दनुवारीमा पनि छन्, तिनको नेपालीसँग तुलना निम्नानुसार गरिन्छ :

निकटवर्ती		दूरवर्ती	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
यि	यो	उ	त्यो
यि	यो	ओकरसिया	तिनीहरू
एकरसिया	यिनीहरू	ओकरसिया	उनीहरू

दनुवारी भाषामा आदरार्थी सर्वनाम शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

५.२.३ सम्बन्धवाचक सर्वनाम

वाक्यमा उपवाक्यहरूको सम्बन्ध स्थापित गराउने सर्वनाम दनुवारी भाषामा पनि छन् :

मानवीय		मानवेतर	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
जे	जो, जोजो	जे	जेजे
–	जुन	–	जुनजुन
जुनहुँ	जोसुकै	–	जेसुकै
–	जुनसुकै		

दनुवारी भाषामा जे र जुनहुँ मात्र सम्बन्धवाचक सर्वनाम रहेको अवस्था छ ।

५.२.४ प्रश्नवाचक सर्वनाम

प्रश्न व्यक्त गर्ने प्रश्नवाचक सर्वनाम शब्दहरू दनुवारी भाषामा पनि निम्नानुसार पाइन्छन् :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
कोन	को	कथी	के
कुन	कुन	कोनकोन	कोको
कथीकथी	केके	कुनकुन	कुनकुन
कुनहुँ	कोही	कथी	के
कुन	कुन	कुनहुँकुनहुँ	कोहीकोही
कथीकथी	केके	कुनकुन	कुनकुन

दनुवारी भाषामा नेपालीमा प्रयोग हुने जुनसुकै र कुनै जस्ता सर्वनाम शब्द छैनन् । तलको तालिकाका माध्यमबाट दनुवारी र नेपाली भाषाका सर्वनाम शब्दहरूलाई अभ्र स्पष्ट पार्ने प्रयत्न गरिएको छ :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
आपन लागि	आफ्ना लागि	कका	कसलाई
कखन	कहिले	कतेक	कति
कनाके	कसरी	किर	किन
कुन	कुन	कुनबाला	कुन चाहिँ
तोरे	तिम्रो	आइले	यसले

स्रोत : सोमबहादुर राई ,चन्द्रनिगाहपुर गैँडाटार रौतहट ।

५.३ विशेषणवर्गको तुलना

नाम र सर्वनामको विशेषता बताउने वा कुन, कस्तो, कत्रो कति आदि प्रश्नको जवाफमा आउने विशेषण शब्द नेपालीमा पनि पाइन्छन् । तलको तालिकाका माध्यमबाट दनुवारी र नेपाली भाषाका विशेषण शब्दहरूलाई अभ्र स्पष्ट पार्ने प्रयत्न गरिएको छ :

५.३.१ गुणवाचक विशेषण

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
हर्दियान	पहेँलो	मिल्लाहर	मिजासिलो

बन्टा	होचो	कन्की	छोटो
कन्हा	अन्धो	आमट्	अमिलो
कार्दो	कालो	पात्रो	पातलो
चुट्के	सानो	बर्के	दूलो
गोरो	सेतो	गोलोमोलो	बाटुलो

५.३.२ सङ्ख्यावाची विशेषण

सङ्ख्यावाची नाम शब्दको विशेषता बुझाउने विशेषण शब्द चाहिँ दनुवारी भाषामा उपलब्ध नभएको अवस्था छ। नेपाली भाषाकै शब्द प्रचलनमा रहेको छ।

५.३.३ परिमाणवाचक विशेषण शब्द

नापतौल बताउने शब्दलाई परिमाणवाचक विशेषण शब्द भनिन्छ। यस किसिमका विशेषण शब्द दनुवारी भाषामा उपलब्ध रहेका छन् :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
बहुत्रा	धेरै	चुटेक् कनेक	थोरै
आधाहा	आधा	सेभो	सबै
अनेहेक	अलिकति	भोरिक	भरि

५.३.४ सार्वनामिक विशेषण

विशेष्यको अगाडि आएर त्यसको विशेषता बताई विशेषणको काम गर्ने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ। यस किसिमका शब्दहरू दनुवारी भाषामा पनि पाइन्छन् जस्तै :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
कुन मानुख	कुन मानिस	यी माटी	यो माटो
जे केटा	जो केटो	कथी नोकर	कुन नोकर

५.४ अव्ययवर्गको तुलना

लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष र भाव आदिका आधारमा रूप परिवर्तन नहुने पदलाई अव्यय भनिन्छ। यसलाई अविकारी पद पनि भनिन्छ। यसअन्तर्गत क्रियाविशेषण/ क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक विस्मयादिबोधक र निपात उपवर्ग पर्दछन्। यी अव्ययका भेदका पनि उपभेद नेपाली व्याकरणमा रहेका छन् तर उपभेदको तुलना नगरी अव्ययका भेदको मात्र शब्दस्तरमा निम्नानुसार तालिकामा देखाई तुलना गरिन्छ :

५.४.१ क्रियायोगी/क्रियाविशेषण

(किन, कहाँ, कहिले, कसरी कतिजस्ता प्रश्नहरूको उत्तरको रूपमा आउने)

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
अगारी	अगाडि	अस्तिके	राम्ररी

अखन	अहिले	ओइदिना	सोहीदिन
ओइलग	त्यहाँ	उप्रक	भित्र
एन्ही	यसरी	कन्हे	कसरी

५.४.२ नामयोगी (नाम, सर्वनाम र विशेषणसँ जोडेर लेखिने अव्यय शब्द)

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
आवती आवती	आउँदा आउँदै	जाइतिही जाइतिही	जाँदाजाँदै
त	देखि	भर	तिर
सँग	सँग	भर	पट्टि

५.४.३ संयोजक

वाक्यमा शब्द, पदसमूह र उपवाक्य एकइहरूलाई जोड्ने शब्दलाई संयोजक भनिन्छ । संयोजक सापेक्ष र निरपेक्ष गरी दुई किसिमका हुन्छन् : दनुवारी भाषामा पनि दुबै किसिमका संयोजक रहेका छन् :

सापेक्ष संयोजक		निरपेक्ष संयोजक	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
कहिक	भनी	ओ	पनि
कहलार	भन्ने	हबत्	हुनत
किकरकि	किनकि	तयो	तापनि
कि	कि	तब	र
कहबत्	भनेदेखि	कल्लाहार	भन्ने
कि	कि	तब्	अनि
तर	तर	तयो	तापनि

५.४.४ विस्मयवाचक वा विस्मयादिबोधक

मनका आकस्मिक भाव, दशा वा वृत्ति बुझाउने शब्दलाई विस्मयवाचक शब्द भनिन्छ । दनुवारी भाषामा आफ्नै विस्मयादिबोधक शब्दहरू रहेको पाइँदैन । नेपाली भाषाकै निम्नानुसारका शब्दहरू प्रयोग भएको पाइन्छ :

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
अत्था !	आत्था !	अहो!	अहो!
अम्मे !	आम्मै !	ऐया !	ऐया!
ले !	ल !	स्याबास् !	स्याबास् !
धिक्कार !	धिक्कार !		

५.४.५ निपात

स्वतन्त्र अर्थ नभएको वाक्यात्मक धारणा द्योतित गर्ने एकाक्षर र द्वयाक्षरी अव्ययलाई निपात भनिन्छ । शुद्ध निपातको

पनि दनुवारी भाषामा अभाव रहेकोले नेपाली भाषाकै निम्नानुसारका निपात प्रयोग भएको पाइन्छ ।

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
त	त	न	न
नि	नि	नै	नै
पो	पो	अँ	अँ
कि	कि	के	के
क्या	क्या	रे	रे

५.५ क्रियावर्गको तुलना

कार्यव्यापार, घटना र अवस्थालाई बुझाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । क्रिया कार्यका आधारमा सकर्मक, अकर्मक, द्विकर्मक र पूरकापेक्षी गरी चार किसिमका हुन्छन् । संरचनाका आधारमा सरल, मिलित, प्रेरणार्थक र नाम क्रिया गरी चार किसिमका हुन्छन् त्यसै गरी वाक्यलाई पूरा गर्ने र नगर्ने आधारमा समापिका र असमापिका गरी दुई किसिमका हुन्छन् । यी आधारमा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्दवर्गको तुलना तल प्रस्तुत गरिएको छ :

५.५.१ कर्म लिने र नलिने आधारमा क्रियाका प्रकार

कर्म लिने क्रियालाई सकर्मक क्रिया र नलिने क्रियालाई अकर्मक क्रिया भनिन्छ । दुई वटा कर्म लिने सकर्मक क्रियालाई द्विकर्मक क्रिया र जुन क्रियाको क्रिया स्वयंले अर्थ पूरा गर्न नसकी पूरकको अपेक्षा गर्दछ त्यस्तो क्रियालाई पूरकापेक्षी भनिन्छ । दनुवारी र नेपाली भाषामा शब्दगत र वाक्यगत क्रियाका केही उदाहरणलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

सकर्मक क्रिया		अकर्मक क्रिया	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
खाइछो	खान्छ	हब	हुनु
भिक्छो	भिक्छ	जाबा	जानु
पढालियो	पढें	आबा	आउनु
कहल	भन्यो	सुत्बा	सुत्नु

दुईकर्मक क्रिया		पूरकापेक्षी क्रिया	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
देवा	दिनु	राम (बड्की) भेलो ।	राम ठूलो भयो ।
कह्बा	भन्नु	श्याम (चलाख) छलो ।	श्याम चलाख छ ।

५.५.२ वाक्यलाई पूरा गर्ने र नगर्ने आधारमा क्रिया

वाक्य पूरा गर्ने क्रियालाई समापिका र पूरा नगर्नेलाई असमापिका क्रिया भनिन्छ । यस किसिमका क्रियाका उदाहरणलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

समापिका क्रिया		असमापिका क्रिया	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
खेल्को	खायो ।	छो	छँदै
गेलो	गयो ।	आइतिही	जाँदै
देखल्को	देख्यो ।	रहलो	रहलो
भिक्तो	भिक्ला ।	रहतो	रहँदै

५.५.३ संरचनाका आधारमा क्रिया

यस आधारमा सरल र जटिल गरी क्रिया दुई प्रकारका हुन्छन् । एउटा धातुबाट बनेको क्रियालाई सरल क्रिया र दुई वा दुईभन्दा बढी धातुबाट बनेको क्रियालाई मिलित वा जटिल क्रिया भनिन्छ, जस्तै :

सरल क्रिया		मिलित / जटिल क्रिया	
दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
हबा	हुनु	कहिरहबा	भनिरहनु
बैट्वा	बस्नु	कहदिहबा	भनिदिनु
सब	सिउनु	मानिदिहबा	मानिदिनु
जाबा	जानु	करिरहबा	गरिरहनु
कर्बा	गर्नु	बुभिकदिहबा	बुभिकदिनु

५.५.४ प्रेरणार्थक क्रिया

एक कर्ताले अर्को व्यक्तिलाई कार्य गर्न प्रेरित गर्ने क्रियालाई प्रेरणार्थक क्रिया भनिन्छ । यसमा वाक्यमा भएको कर्तालाई कर्म बनाई नयाँ कर्ता थप्ने र धातुमा 'आउ' प्रत्यय लगाइन्छ । दनुवारी भाषामा पनि निम्नानुसारका प्रेरणार्थक क्रियापद रहेका छन् :

धातु	प्रत्यय	निर्मित शब्द	अर्थ (नेपालीमा)
खो	+ आब	= खुआब	खुवाउनु
कर्	+ आब	= कराब	कराउनु
देख्	+ आब	= देखाब	देखाउनु

नेपालीमा धातुमा 'आउ' प्रत्यय लाग्छ भने दनुवारीमा 'आब' प्रत्यय लागेको देखिन्छ । दनुवारी र नेपाली भाषाका क्रियापदका शब्दहरूलाई तलको तालिकामा देखाउन सकिन्छ

दनुवारी	नेपाली	दनुवारी	नेपाली
स्यार्वा	लखेट्नु	उल्लवा	पल्टनु
स्यार्बा	भार्नु	डेराबा	तर्साउनु
उल्लाब	पल्टाउनु	कातलम्बा	पन्छाउनु
पार्बा	तर्नु	कर्बा	गर्नु

हिलाबा	हल्लाउनु	ओकाबा	बान्ता गर्नु
थाक्बा	थाक्नु	फुल्लबा	सुनिनु
सुँधुवा	सुँधुनु	निनाब	निदाउँनु
हेच्की उठ्बा	बाडुली लाग्नु	हाइकर्वा	हाइ गर्नु
हेच्की उठ्बा	बाडुली लाग्नु	जमर्बा	जन्मनु

६. तुलनाबाट देखिएको प्रभाव

नेपाली भाषामा नाम वर्गलाई पूर्णतया खुल्ला वर्गमा राखिएको छ। यस शब्दवर्गमा जति पनि शब्दहरू प्रवेश गर्न सक्छन् तर दनुवारीमा भाषामा यस्तो स्थिति देखिदैन। दनुवारी भाषामा समूहवाची नाम शब्दको न्यूनता पाइन्छ। नेपाली भाषाकै समूहवाची नाम शब्दको प्रयोग अत्यधिक बढ्दै गएको पाइए पनि दनुवारी भाषा र नेपाली भाषाको नाम शब्दवर्गमा आंशिक असमानता मात्र भएको पाइन्छ। दनुवारी भाषाका सर्वनाम शब्दमा स्त्रीलिङ्गी शब्दको अभाव रहेको छ। त्यसै गरी आदरार्थी सर्वनाम शब्दको अभाव भएकोले नेपाली भाषाकै शब्द प्रयोग भएको छ। निश्चयवाचक सर्वनाममा जे मात्र प्रयोग भएको छ। नेपालीमा प्रयोग हुने सम्बन्धवाचक र प्रश्नवाचक सर्वनामको मानवीय र मानवेतरका सर्वनाम शब्द लोप भई नेपालीकै प्रयोग भएको पाइन्छ। दनुवारी भाषाको शुद्ध सङ्ख्यावाची विशेषण शब्दको अभावमा नेपालीकै प्रयोग भएको पाइन्छ। त्यसै गरी दनुवारी भाषामा विस्मयवाचक शब्दको अभाव रहेकोले नेपालीकै विस्मयवाची शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। दनुवारी भाषामा मौलिक निपातको स्थिति शून्य भएकोले नेपाली निपातको विकल्प देखिएन। दनुवारी भाषा क्रियापदका दृष्टिले निकै सशक्त देखिएको छ। यस भाषाका अन्य शब्द वर्गमा जसरी नेपाली भाषाको तीव्र प्रभाव देखियो त्यो स्थिति क्रिया वर्गमा देखिदैन। दनुवारी भाषा पनि नेपाली भाषाको तीव्र प्रभावमा रहेको स्थिति छ। नयाँ पुस्ताले लिइरहेको आधुनिक शिक्षा, बसाइँसराइ, सञ्चार माध्यम मातृभाषाको प्रयोगमा कमी आदि कारणले यो भाषाले मूलतः नेपाली भाषाकै प्रभाव र स्वभाषेतर प्रयोगका कारणले आफ्नो मौलिकपन दिनानुदिन गुमाइरहेको छ।

७. निष्कर्ष

नेपाल विभिन्न जातजातिहरूको बसोबास भएको विचित्रको सङ्गम स्थल हो। यहाँ प्राचीनकालदेखि नै विभिन्न जातजातिहरूको बसोबास रहँदै आएको छ। ती जातजातिमध्ये पुस्तौँपुस्ता अधिदेखि नेपालको दून प्रदेशमा बसोबास गर्दै आएका दनुवारहरू अझै अविकसित अवस्थामा गुजिरहेका छन्। यो जाति सामाजिक, शैक्षिक, भाषिक र साहित्यिक चेतले निकै दुर्बल रहेको पाइन्छ। यिनीहरूको उत्पत्ति र आगमनका सन्दर्भमा विभिन्न मतमतान्तरहरू देखिए पनि यिनीहरूको मूल थलोको बारेमा भने मतैक्य पाइन्छ। दनुवार जातिको पुरानो बसोबासको क्षेत्र हालको वाग्मती प्रदेश नै हो। बसाइँ सराइको क्रममा यिनीहरू अन्य क्षेत्रमा पनि गए बसेका छन्। २०७८ सालको जनगणनाअनुसार यस जातिको जनसङ्ख्या ८४,१,१५ रहेको छ। यस भाषालाई मातृभाषाको रूपमा बोल्नेको सङ्ख्या ४५,८२१ मात्र रहेको छ। वर्तमान नयाँनयाँ पिँढीले भने दनुवारी भाषालाई मातृभाषाको रूपमा प्रयोग नगरेर दनुवारी भाषाभाषीको सङ्ख्यामा निकै कमी आउने सङ्केत देखिएको छ। दनुवारी भाषा भारोपेली भाषापरिवारको अर्द्धमागधी वर्गबाट विकसित भएको भाषा हो। भाषाशास्त्रीहरूले नयाँ-नयाँ पद्धतिमा पनि चिनाएका छन्। परम्परित र भाषा वैज्ञानिक दुवै आधारमा दनुवारी भाषाका शब्दवर्गलाई नेपाली भाषाका शब्दवर्गसँग नजिकै राखेर

चिनाउन सकिन्छ । दनुवारी भाषाका नाम वर्ग र यसका विभिन्न उपवर्गमा बढी मात्रामा नेपाली भाषाको प्रभाव परेको छ । सर्वनाममा भने त्यस्तो स्थिति छैन । सर्वनाम शब्दवर्ग बन्दवर्ग हो । त्यसमा पनि नेपाली भाषामा जति पनि दनवारी भाषामा सर्वनामको प्रयोग भएको पाइँदैन । खास गरी नेपाली भाषामा आदरार्थी सर्वनाम शब्दवर्गको अभाव देखिएको छ । 'तुईं' शब्दले 'तैं', 'तिमी', 'तपाईं', 'हजुर' जस्ता सर्वनामको प्रतिनिधित्व गरेको पाइन्छ । नेपालीमा प्रयोग हुने 'जुनसुकै' र 'कुनैकुनै' उपलब्ध छैनन् भने सम्बन्धवाचक सर्वनाममा 'जे' मात्र उपलब्ध रहेको छ । दनुवारी भाषामा विशेषणका तीन भेद मात्र छन् । यस भाषामा सङ्ख्यावाची विशेषणको अभाव रहेको छ । नेपाली भाषाकै विशेषणको प्रयोग भएको पाइन्छ । दनुवारी भाषामा पनि विभिन्न क्रियापद रहेका छन् । समापकताका आधारमा समापिका र असमापिका क्रिया, अर्थ प्राधान्यताका आधारमा सहायक र मुख्य, संरचनाका आधारमा सरल र जटिल, कर्मका आधारमा सकर्मक, अकर्मक, र द्विकर्मकजस्ता क्रियापदको व्यवस्था यस भाषामा रहेको छ । नेपाली भाषाको धातुमा 'नु' प्रत्यय लागी 'खानु', 'गर्नु', लेख्नुजस्ता क्रियामूलको निर्माणभएभैं दनुवारी भाषामा पनि धातुमा 'बा/इ', 'अ', प्रत्यय लागेर क्रियामूलको निर्माण भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा 'आउ' प्रत्यय लागेर प्रेरणार्थक क्रियाको निर्माण भएभैं दनुवारी भाषामा 'आब' प्रत्यय लागेर प्रेरणार्थक क्रियापदको निर्माण हुन्छ । अव्ययान्तर्गत विस्मयादिबोधक र निपात शब्द दनुवारी भाषामा छैनन् । सबै नेपाली भाषाकै प्रयोग भएको पाइन्छ । दनुवारी भाषामा अन्य भाषाभाषीको तीव्र रूपमा प्रभाव परे पनि शब्दभण्डारका दृष्टिले निकै सबल छ । नातागोता, शरीरका विभिन्न अङ्ग, लुगा र गरगहना, रोग कृषिसँग सम्बन्धित शब्दहरू, बोटीबरुवा, कीटपतङ्ग घरेलु सामग्री, पशुपंक्षी आदिका नाम प्रशस्त मात्रामा पाइन्छन् । उक्त विविध प्रकारका शब्दहरू नेपाली भाषासँग पूर्ण भिन्नता, आंशिक समानता र पूर्ण समानता तिनै किसिमका समानता राख्दछन् । लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको दनुवारी भाषाको शब्दसङ्कलन गरी शब्दहरूको वर्गीकरण, पदवर्गीकरणका आधारमा दनुवारी र नेपाली भाषाका शब्द वर्गमा देखा परेका समानता र भिन्नतालाई देखाउँदै लोप हुन लागेका शब्दहरूको जगेर्ना भई मातृभाषामा शिक्षण गर्न, शब्दकोश निर्माण गर्न र भाषिक विशिष्टता अङ्कन गर्नका साथै आगामी दिन यस भाषाको शोधकार्य गर्न पनि लाभदायक ठहरिएको हुँदा यसैलाई आलेखनको उपलब्धि वा प्राप्ति मानिएको छ ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

अधिकारी, इन्द्रविलास (२०६८). तुलनात्मक साहित्य सङ्क्षिप्त परिचय. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०४९) समसामयिक व्याकरण. काठमाडौं : कुञ्जल प्रकाशन ।

अर्याल, पदमप्रसाद (२०५८) दनुवारी र नेपाली भाषाको अध्ययन. अप्रकाशित एम.ए. नेपाली शोधपत्र त्रि.वि.वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभाग ।

अवस्थी, महादेव र ऋषिराम शर्मा (२०६५) नेपाली व्यावहारिक व्याकरण र अभिव्यक्ति. काठमाडौं : एकताबुकस डिस्टिब्युटर्स प्रा.लि.।

क्युलर, क्लाउस पिटर र क्युलर डोरिस, (सन् १९७४), दनुवारी राई फोनिम समरी. कीर्तिपुर : समर इन्स्टिच्युट अफ लिंग्विस्टिक ।

गौतम, देवीप्रसाद (२०४९). नेपाली भाषा परिचय. काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०७८), 'अनुसन्धानात्मक लेखनको स्वरूप,' त्रि.वि. भुवानीशंकर बहुमुखी कलेज चितवनद्वारा आयोजित द्विदिवसीय अनुसन्धानात्मक लेखन कार्यशाला गोष्ठीमा प्रस्तुत कार्यपत्र ।

दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०५३). *दनुवारी भाषा एक अध्ययन*. अ.प्रकाशित एम्.एड. शोधपत्र. त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग ।

द्विवेदी, कपिलदेव (१९९४सन्) . *भाषाविज्ञान एवं भाषाशास्त्र*. वाराणसी विश्वविद्यालय प्रकाशन ।

नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (२०५२). *नेपाली बृहत् शब्दकोश*. कमलादी काठमाडौं ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०४०). *राष्ट्रभाषा* (नवौं सं.) काठमाडौं : साभाप्रकाशन २०४० ।

बन्धु, चूडामणि (२०३०). *भाषाविज्ञान*. काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

बन्धु, चूडामणि (२०४७). *नेपाली भाषाको उत्पत्ति*. (चौथौ सं.) काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

राई, बालकृष्ण र क्लाउस पिटर (सन् १९७५). *अ भोक्याबुलारी अफ द दनुवार राई लेङ्गेवज विथ नेपाली एन्ड*

इंग्लिश. कीर्तिपुर समर इन्स्टिच्युट अफ लिंगुइस्टिक्स, नेपाल तथा एशियाली अध्ययन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५४). *शब्दरचना र वर्णविन्यास, वाक्यतत्त्व, अभिव्यक्ति र पाठहरू*. काठमाडौं: नवीन प्रकाशन ।

सिग्दाल, सोमनाथ (२०५५). *मध्यचन्द्रिका* . (२४औं सं.) काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

क्षेत्रीय अध्ययन तथा विशेष सम्पर्कका सन्दर्भमा छनोट गरिएका सूचक व्यक्तिहरू :

कुलबहादुर राई दनुवार, वर्ष ७०, राप्ती नगरपालिका गँड्यौली चितवन ।

जितेन्द्र राई दनुवार, वर्ष ६०, चन्द्रनिगाहपुर पौराही रौतहट ।

डा. चूडामणि बन्धु, वर्ष ८४, सानेपा ललितपुर ।

सह प्राध्यापक दामोदर रिजाल, वर्ष ६०, त्रि.वि. वीरेन्द्र क्याम्पस भरतपुर ।

सोमबहादुर राई, वर्ष ४०, चन्द्रनिगाहपुर गैँडाटार रौतहट ।

राजकुमार दनुवार, वर्ष ७०, राप्ती नगरपालिका पिप्ले गड्यौली चितवन ।